

ZECE ANI PRINTRE NEBUNI: DOSARUL PSIHIATRIC AL UNUI INTELECTUAL DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Timotei OPREA-STOIAN*

Ten Years among the Insane: The Psychiatric File of an Intellectual from Wallachia in the Nineteenth Century

Abstract. *This research aims to bring to light the unique and intriguing psychiatric case file of Mihalache Anagnosti, a nineteenth-century intellectual from Wallachia. The unpublished sources explored in this study reconstruct Anagnosti's therapeutic journey from the moment he was declared insane (smintit) until his discharge from the private clinic in Ober-Döbling (Vienna) – a journey spanning nearly a decade. Alongside Anagnosti, we uncover the little-known Romanian custodial environment of monasteries as sites of psychiatric isolation, shedding light on the pre-psychiatric management of madness, as well as the equally frustrating but distinct landscape of Austrian private asylums. Anagnosti stands as a vocal witness, allowing us to understand how madness was perceived and treated 175 years ago.*

Keywords: *Mihalache Anagnosti, history of madness, psychiatry, premodern nosographies, monastic exile, patient's view, asylums.*

Cuvinte-cheie: *Mihalache Anagnosti, istoria nebuniei, psihiatrie, nosografii premoderne, surghiun mănăstiresc, privirea pacientului, aziluri.*

Nebunia pitarului Mihalache Anagnosti¹, un intelectual din București care își marchează timpul trăit printr-o pasionantă publicistică socio-istorică și diplomatică, nu este o noutate pentru puținii autori care au scris despre acesta. Cunoscut în epocă pentru ideile sale opuse curentului care domina intelectualitatea prepașoptistă și postpașoptistă, Anagnosti a avut neșansa de a fi afectat la propriu de o cumplită afecțiune mintală, care, în mod evident, a contribuit la absența aproape totală a acestuia din cărțile de istorie. Încercările de „însănătoșire” a „smintirii” pitarului se derulează, așa cum reiese din sursele cercetate, pe parcursul întregului deceniu șase al secolului al XIX-lea, ceea ce reprezintă, din punct de vedere statistic, o perioadă-record nu numai în Principatele Române, ci chiar în Europa. Relevarea locului său aparține în dezbaterile intelectuală și politică (atât autohtonă, cât și europeană) din secolul al XIX-lea nu este, însă, o țintă pentru articolul de față. Susținut de surse arhivistice, deopotrivă inedite și relevante, îmi propun, în schimb, să aduc

* Doctorand, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România; e-mail: viorel.grapa.sdi23@uab.ro.

¹ Numele și, mai ales, prenumele lui Anagnosti merită o notă specială, având în vedere varietatea cu care acestea sunt menționate. Forma *Anagnosti* este folosită, mai ales în documentele de arhivă aparținând corespondenței între instituțiile statului, alături de forma *Anagnoste*, mai rar uzitată. Când privește prenumele, îl întâlnim sub variațiile *Michel* (folosit de autor în toate cărțile și articolele pe care le publică în franceză; vezi și Taki 2022), *Mihail* (Iorga 1921, p. 198), *Mihalache* (Kretzulescu 1894, p. 11) și *Michail* (vezi *BMR* 1984, p. 89).

pentru prima dată în discuție elemente constitutive ale *dosarului psihiatric* al lui Mihalache Anagnosti. Acestea sunt extrem de importante nu numai pentru descoperirea unui personaj realmente interesant al secolului al XIX-lea românesc, ci și pentru popularea cu imagini a unui peisaj temporal din istoria psihiatriei autohtone care suferă enorm din cauza dezinteresului pentru sursele primare ce-i descriu existența. Însemnările oficiale ale autorităților administrative (de la toate nivelurile, începând cu Vodă și sfârșind cu organele polițienești, judiciare, medicale și bisericești) cu privire la acest caz care le dă serios de furcă în anii '50 ai secolului al XIX-lea, surprind o mare varietate de aspecte disciplinare: protoasistența psihiatrică, asistența socială, jurisdicția administrativă a gestionării nebuniei, practica judiciară a impunerii epitropiei asupra averilor celor socotiți iresponsabili, uzul formelor prenosografice de diagnostic psihiatric, istoria azilurilor, practica stigmatizării nebunilor, perspectiva pacientului asupra propriei sale condiții medicale etc.

Născut în 1810, din mariajul dintre Smaranda Căzănescu și clucerul Iordache Anagnosti, grec născut în Chios², tânărul Mihalache a avut șansa de a beneficia de confortul financiar necesar finanțării studiilor la Paris (bacalaureat în Litere la Sorbona, licență în Drept la Paris³), de unde se întoarce la București în 1837. La Paris, Anagnosti face parte dintr-un cerc select de intelectuali români care îi cuprinde pe Alexandru Ioan Cuza, frații Golescu, Iancu Filipescu-Vulpaki, Niculae Cantacuzino-Pășcanu (Pașcanu), Panait Radu, Niculae Docan ș.a., cu unii dintre aceștia legând o amicitie intelectuală foarte productivă⁴. Interesant lucru, într-o generație pe care istoriografia românească o numește la unison „pașoptistă”, fără a nota decât în rare ocazii perspectivele diferite sau personalitățile care se opuneau curentului intelectual general, Mihalache Anagnosti face, nu fără răsunet în epocă, figură de dizident. Începe fulminant, în ton cu ideile de emancipare națională și unificare politică proprii pașoptiștilor, cu un text publicat în *Revue de deux mondes* despre Principatele Române⁵, asupra cărora aruncă o lumină proaspătă, ușor stranie, dar extrem de afectuoasă, prezentându-le în fața Europei cu argumente geostrategice, politice, economice și sociologice care uneori îmbracă forme utopice. Își reevaluează apartenența la filosofia politică pașoptistă în 1841, când publică, tot la Paris, *Les idées de la Révolution et les affaires d'Orient, ou double tendance de la civilisation européenne*⁶. Acest volum masiv, de 372 de pagini, singura sa contribuție de mari dimensiuni, ne înfățișează un Anagnosti rusofil, care se opune ideii de suveranitate națională ca factor de progres european, susține cu înflăcărare teza superiorității soluției

² *Revista* 1934, p. 64.

³ *Conservatorul* 1905, p. 1-2.

⁴ Kretzulescu 1894, p. 11, 46-47.

⁵ Am folosit, pentru acest articol, varianta sub formă de broșură *La Valachie et la Moldavie, par Michel Anagnosti*, publicată la Paris, în 1837.

⁶ Anagnosti 1841.

prințului străin, critică politica externă a Marilor Puteri europene în „chestiunea orientală”, mai exact eșecul diplomației europene în a stăvili puterea și influența otomană, și visează la o aristocrație luminată, opusă ordinii la care aspirau amicii săi pașoptiști cu care trăise ani întregi în pensionul parizian din rue St-Hyacinthe. Deși nu sunt prea multe date despre impactul acestor două scrieri, este posibil ca tușele extrem de virulente împotriva guvernelor Principatelor (vizibile mai ales în primul său text, din 1837⁷) să-i fi atras antipatia în cercul puterii de la București, pentru că, spre deosebire de amicii săi pașoptiști, care au ajuns să dețină poziții importante în stat, Anagnosti nu a ocupat, după întoarcerea de la studii, nicio funcție publică⁸. Om fără griji financiare, devenit chiar bogat în urma moștenirii averii familiei⁹ sale (devine moștenitor al părinților săi și al surorii lui, Marghioala Isvoranu¹⁰), cunoaște o perioadă lungă de inactivitate publicistică, realitate în spatele căreia poate fi invocată retragerea din viața publică pe care i-o cauzează ideile sale politice, dar și izolarea la care se obligă după moartea mamei sale¹¹. A doua etapă publicistică a lui Anagnosti este cuprinsă între 1863, după externarea sa din azilul privat de la Ober-Döbling, și 1878. Între acești ani, publică nu mai puțin de 43 de cărți, articole și broșuri, în cea mai mare parte a acestora exhibându-și turcofobia și anglofobia, însoțite de unele mărturii afectate în mod evident de afecțiunea psihică, ale cărei manifestări nu au dispărut nici măcar după aproape un deceniu de asistență custodială¹². Departate de a fi evidențiate doar pentru exotismul lor, aceste scrieri¹³ reprezintă pentru cercetarea de față surse valoroase de evaluare a unuia dintre puținele exemple de *patient's view*¹⁴ în spațiul românesc.

Nu trebuie să fie considerată o surpriză necunoașterea chiar de către istoricii profesioniști a celui care constituie subiectul prezentei cercetări. În afară de câteva notițe ale contemporanilor, majoritatea critice spre injurioase, și de puține articole care îl vizează, istoriografia nu i-a rezervat un spațiu propriu-zis lui Mihalache Anagnosti. Printre cele mai importante (și mai nefericite pentru recepția postumă a lui Anagnosti) este nota biografică pe care Nicolae Iorga i-o dedică în paginile *Revistei istorice*: „La Paris se afla, între

⁷ Anagnosti 1837, p. 28, 31.

⁸ Taki 2022, p. 25.

⁹ Familia lui Anagnosti intra în rândul treptei boierești de stare a doua, tatăl fiind serdar, cumnatul său, soțul Marghioalei Isvoranu, medelnicer. Mihalache Anagnosti însuși avea rangul de pitar. Cu privire la diferențierea treptelor boierești românești, a se vedea, printre alții, Cernovodeanu, Gavrilă 2002, p. 3; Bucur 2011, p. 34.

¹⁰ ANRSANIC, fond *Obșteasca Epitropie 1824-1877*, dosar 40/1852.

¹¹ *Ibidem*, fond *Ministerul de Interne. Divizia Generală a Serviciului Sanitar, 1830-1954*, dosar 77/1858, f. 19r.

¹² Taki 2022, p. 28-29. Vezi și infra, p. 24.

¹³ Sunt importante, în această direcție, Anagnosti 1867 și Anagnosti 1871.

¹⁴ Direcție de cercetare demarată de Roy Porter, printr-un articol foarte influent (Porter 1985; vezi și Condrau 2007; Huertas 2013) și urmată cu rezultate notabile de numeroși istorici ai psihiatriei (vezi, de exemplu, Gittins 2001; Geller, Harris 1994; Reaume 2000).

alții, Mihalache Anagnosti, care a înnebunit [*sic!*] pe urmă, tipărind broșuri în limba franceză, în care amesteca amintiri folositoare și o erudiție remarcabilă cu halucinațiile bolii¹⁵". Evocarea nebuniei acestuia conține aceleași note de stigmatizare, cu accente satirice, în relatarea semnată „T. D.”, în numărul din 4 februarie 1902 al ziarului *Adevărul*, cu privire la o scenă care îi are în centru pe Mihalache Anagnosti și pe Ion Heliade Rădulescu:

„Într-o zi mă întâlnesc la masă la Anagnosti cu colosul dr. Drasch și cu mărunțelul mare om Heliade [...]. Heliade vorbea de teoria lui a *Echilibrului între antiteze*, – și-i trăgea înaintea. Drasch din când în când îl contraria și îl persifla. Anagnosti pufnea ... monologând încet cu englezii pe care îi simțea sub scaunul său. Om superior, am zis, – era însă maniac: personificase ideea că englezii minează Orientul, – și acum (fără a fi nebun, ci numai maniac), îi simțea și îi auzea pretutindeni: sub scaune, sub sofa, sub dușumele, în pânțelele său, etc. Pe când perora Heliade cu mai multă căldură, Drasch trânteste o palmă pe masă [...]. Englezii lui Anagnosti fugiră de sub scaunul-i”¹⁶.

O analiză mai amplă a recepției contemporane și postume a lui Mihalache Anagnosti a fost realizată de Victor Taki, care, într-un interesant articol de istorie intelectuală dedicat acestuia, analizează în detaliu ideile politice ale autorului, contextualizând unicitatea sa într-un spațiu ideologic dominat autoritar de pașoptiști¹⁷.

Pentru a înțelege împrejurările administrative și istorico-sociale ale asistenței bolilor mintale în perioada în care se petrece alienarea lui Mihalache Anagnosti, este nevoie de câteva precizări de context. După o perioadă îndelungată de îngrijire a nebunilor în bolnițele mănăstirilor din Principate, practică ce nu avea nimic în comun cu medicina, ci mai degrabă cu spiritul carității creștine și cu credința în cauzalitatea moral-spirituală a acestui tip de afecțiune¹⁸, noul suflu al organizării administrative, normate prin Regulamentele Organice, inspiră măsuri de strângere a alienaților de la mănăstiri și de concentrare a acestora la Mănăstirea Negoiești, apoi la Malamuc, acolo unde erau ținuți laolaltă cu cerșetorii¹⁹. În 1838, ca urmare a unei propuneri a marelui ban Mihai Ghica, vornicul Departamentului din Lăuntru, aprobate de fratele său, domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica, printr-un ofis²⁰, asistăm la un prim demers modernizator în această etapă de

¹⁵ Iorga 1921, p. 198. Poziția istoricului român este criticabilă din perspectiva obiectivității, întrucât îl evaluează stigmatizant, din perspectiva primatului afecțiunii mintale, fără să analizeze contribuțiile sale importante din perioada pariziană (Anagnosti 1837; Anagnosti 1841).

¹⁶ *Adevărul* 1902, p. 1.

¹⁷ Taki 2022.

¹⁸ Vezi Hostiuc *et alii* 2022, p. 3; Vintilă-Ghițulescu 2105; p. 390, Miloșescu 2010, p. 13-14; Paulian 1940, p. 49-60; Brusanowski 2020, p. 36-37; Alexandrache 2016, p. 129-132.

¹⁹ Samarian 1940, p. 961-965.

²⁰ *Buletin* 1838, p. 321-322. Ofisul nr. 616/1838.

tranziție de la medicina populară și îngrijirea monastică la asistența medicală. Astfel, Ghica propune ca

„pe lângă însărcinatul cu îngrijirea cheltuielilor, epistat, să se orânduiască un doctor și un osebit cinovnic supt numire de spitalagiu, cu cuvenitele lefi, supt îndatorire, cel dintâi de nu mai mult încai de două ori pe săptămână negreșit, spre a vizita și a căuta pe bolnavii de acolo, prin darea dohtoriilor trebuincioase; iar cel de al doilea, să aibă cea cu mai dinadinsul stăruire a pătimășilor, cât și pentru cea ce ar privi la desăvârșirea povățuirilor ce s-ar da din partea dohtorului spre însănoșirea și păzirea neputințelor lor”²¹.

Noua regulă viza, pe de altă parte, și trecerea obligațiilor economice, normative și administrative cu privire la îngrijirea alienaților în sarcina Eforiei Spitalelor Civile, îmbunătățirea prin crearea de reguli noi a asistenței de acest tip, precum și sarcina identificării unui loc de așezare pentru aceștia. În 1839, primul demers reușit al autorităților de a iniția concentrarea smintiților de la mănăstiri într-un centru unic de îngrijire (Mănăstirea Malamuc, din Gherghița) este zădărnicit de amenințarea naturală ce planează asupra așezământului de asistență²². Obligat de această situație de urgență, domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica semnează, la 12 august 1839, actul prin care cerșetorii și alienații (doar de parte bărbătească²³) sunt aduși la Mărcuța. Mutarea acestora de la Mănăstirea Malamuc la Mărcuța, care marchează înființarea oficială a Institutului Cerșetorilor și Smintiților de la Mărcuța, împreună cu raportul din 1838 al lui Mihai Ghica și ofisul domnesc nr. 616/1838, sunt privite deseori în literatura de specialitate ca mărci ale „medicalizării nebuniei, prin transferul său din stabilimentele monastice bizantine în spitale moderne”²⁴. În același registru, înființarea institutului este înțeleasă ca moment al creării la București „a primului azil de alienați, în accepțiunea modernă a termenului”²⁵. Similar, ofisul domnesc de la 1838 este considerat a fi „actul de naștere a asistentei medicale psihiatrice la noi în țară”²⁶, o exagerare evidentă. Înclinația de a echivala decizii administrative cu transformări istorice importante este discutabilă din mai multe puncte de vedere. În primul rând, coexistența cerșetorilor cu alienații și, mai târziu, cu copiii orfani la Mărcuța sugerează mai degrabă un așezământ custodial general cu rol mixt, de izolare a elementelor dăunătoare societății și de asistență socială și medicală. Desigur, existau gestiuni diferențiate ale tipurilor de asistați, bugetele fiecărei secțiuni fiind ținute separat. Conducerea administrativă era însă aceeași, iar cercetarea și tratarea medicală a cerșetorilor și smintiților erau

²¹ Samarian 1940, p. 966.

²² Livadă-Cadeschi 2006, p. 286; Samarian 1940, p. 967.

²³ Samarian 1940, p. 971.

²⁴ Vezi discuția inițiată de Valentin-Veron Toma, în Toma, Majuru 2006, p. 16; similar, Buda *et alii* 2013, p. 80.

²⁵ Buda 2019, p. 71.

²⁶ Predescu 1989, p. 31.

efectuate de același doctor²⁷. La Mărcuța fuseseră aduși, așa cum am arătat mai sus, doar smintiți de sex masculin (femeile fiind mutate la alte mănăstiri, care continuau să găzduiască alienați în bolnițele lor), numărul acestora nefiind mai mare de 25²⁸. Nu se poate pune problema – în această perioadă de început a tranziției de la bolnița mănăstirească la ospiciul psihiatric specializat – de clasificări propriu-zise ale afecțiunilor mintale²⁹ sau de medicație diferențiată psihiatric. Pe de altă parte, așteptările celor care au gândit proiectul Mărcuța și intențiile acestora vădesc în mod clar o rupere de trecutul mistic și de practicile punitive, respirând un spirit pătruns de tratamentul moral, în deplină filiație pineliană:

„1. [...] Cea dintâi îndatorire care se pune atât asupra Dohtorului, cât și a celorlalți în acel Spital este blândețea și răbdarea.

2. Este oprit a bate sau a lovi pe un zmintit la orice întâmplare.

3. Lanțurile, fiarele și alte mijloace spăimântătoare sunt cu totul oprite.

4. Mijlocul de înfrânare, astâmpărare sau pedeapsă a zmintiților este camizola”³⁰.

Rezumând, trebuie să se observe că, neștirbind nimic din importanța momentelor 1838 și 1839, nu se poate vorbi despre o schimbare esențială de macaz în asistența bolilor psihice în Țara Românească după înființarea Institutului de la Mărcuța. Practica aducerii smintiților la mănăstire continuă nestingherită³¹, ba mai mult, Statul însuși introduce așa-numitul exil sau surghiun mănăstiresc pe lista procedurilor sale, așa cum am putut constata din cercetarea unei impresionante corespondențe arhivistice grupate în fondul Ministerul de Interne Diviziunea Rural-Comunală 1840-1868, din Arhivele Istorice Centrale, cercetare care va fi valorificată într-un studiu aflat în pregătire. Încă de la începutul secolului, pentru ca izolarea mănăstirească să fie pusă în operă, era nevoie de aprobarea Departamentului (Logofetei sau Vorniciei) Trebilor din Lăuntru sau a lui Vodă însuși³². La prima vedere, pare că este vorba de o ambivalență a administrației centrale în gestionarea izolării smintiților, unii dintre aceștia fiind trimiși la Mărcuța, alții la mănăstiri și alții

²⁷ Dovezi în acest sens se găsesc în ANRSANIC, fond *Logofeția Pricinilor Bisericești 1841-1847*, dosarele 46/1841 și 59/1842.

²⁸ Samarian 1940, p. 971.

²⁹ Cf. Toma 2011, p. 303-305, prima nosografie științifică a bolilor mintale este furnizată de Alexandru Sutz, în 1874, o formulă nesistematică fiind, totuși, publicată anterior, în 1863, de medicul Petre Protici (Protici 1863, p. 133-135). Vezi o discuție mai amplă în Toma 2008, p. 77-78 și precizările lui Sutz însuși, în Sutz 1877, p. 57-61 (sau ediția a II-a, Sutz 2009, p. 145-146). Această a doua ediție cuprinde o versiune modernă a textului și beneficiază de un prolog care oferă instrumentele unei receptări a primului text esențial din psihiatria românească – vezi p. 7-96).

³⁰ Fragment din proiectul nr. 122, din 26 ianuarie 1840, asumat de A. Carazisu, K. Alexandridi, F. Rasti, N. Gusi și V. Formion, medici ai Comisiei Doctoricești școliți în universitățile vest-europene. Întreg proiectul este redat în Samarian 1940, p. 975-978.

³¹ Mărășoiu 2014, p. 81; Cristache-Panait 1964, p. 372; Toma 2011, p. 303.

³² *Giudețul nebuniei* 2021, p. 25-26.

la domiciliu, sub supraveghere medicală, într-o variantă precursoră a „tratamentului obligatoriu cu «dispensarizare psihiatrică»”³³. În acest caz, lucrurile trebuie privite cu mare atenție, cu spirit de observație și fără graba de a împărți verdicte istorice. Numărul infim de locuri disponibile la *despărțirea zmintiților* de la Mărcuța, la care adăugăm nota extrem de importantă că acestea erau rezervate doar pentru persoane fără posibilități financiare și cazurilor de alienați *furioși* sau *periculoși*³⁴, reprezintă motive juste pentru care autoritățile să dispună de mai multe posibilități de manevră, atunci când se vedeau puse în situația de a gestiona raportarea unui *smintit de minte*. În lipsa unei practici instituționale psihiatrice propriu-zise, evidentă fiind absența din peisaj a medicilor cu specializare sau practică psihiatrică, a metodelor practicate în Europa de clasificare a maladiilor psihice, a tratamentului specific și a condițiilor azilare moderne, exilul mănăstiresc nu mai pare atât de condamnat la debutul „erei” Mărcuța. Mănăstirile aveau un rodaj asistențial secular, multe dintre acestea erau deja antrenate în practici aferente penitenciarelor³⁵, iar proximitatea arsenalului religios format din remedii atât de prețuite în mediul popular românesc (slujbe și rânduieli liturgice, rugăciuni, icoane făcătoare de minuni³⁶) oferea o rezervă utilă autorităților. Cu acest mediu straniu, predominant spiritual și lipsit de maturitate științifică, urmează să intre în contact tânărul nostru intelectual, proaspăt întors în București, dintr-o lume în care visurile sale păreau realizabile.

Atenția autorităților române cu privire la Anagnosti este atrasă pentru prima dată în 21 martie 1851. Aflat în sala Tribunalului Civil al Județului Ilfov pentru dezbaterrea unui sechestru, acesta oferă, din senin, o scenă care lasă audiența cu gura căscată. Iată cum este rezumat episodul în mărturia procurorului instanței, reținută în raportul nr. 2206, din 22 martie 1851, al Departamentului Logofetei Dreptății din Principatul Țării Românești, corespondentul instituțional al Ministerului Justiției de astăzi, către Departamentul din Lăuntru, actualul Minister de Interne:

„Șezând în scaun, îndată, repede, a scuiat în obraz pe domnul Antonie Fotino, ce sta la o parte [...] fără să fi avut mai înainte niciun fel de vorbire între dâșii. Și dacă s-a întreat de domnul Fotino și de domnul prezident de ce a făcut aceasta, răspunsul i-a fost că a scuiat numărul trei. Și începând a rosti vorbe proaste și înjurături asupra domnului prezident și a elenilor, a ieșit pe ușă afară”³⁷.

³³ *Ibidem*, p. 30.

³⁴ Mărășoiu 2014, p. 81; Cristache-Panait 1964, p. 372.

³⁵ Vezi, de exemplu, Nicoară 2021.

³⁶ Vintilă-Ghițulescu 2015, p. 393.

³⁷ ANRSANIC, fond *Ministerul de Interne. Diviziunea Rural-Comunală, 1840-1868*, dosar 24/1851, f. 50.

Aparent, furia pitarului nu este declanșată de niciun stimul extern. Coroborând însă această relatare cu rearticularea scenei în cuprinsul raportului întocmit de Departamentul din Lăuntru către Vodă, putem observa că precizarea președintelui Tribunalului Civil, legată de prelungirea timpului de așteptare pentru soluționarea speței sechestrului, poate fi considerată responsabilă de scandalul din 21 martie³⁸. Manifestările verbale injurioase îi vizează, așa cum se poate observa din relatarea procurorului reținută de Departamentul din Lăuntru, pe președintele instanței de judecată și pe greci, izbucnirea nervoasă comutându-se de la particular, concret, justificabil, la general, abstract, fără fundament rațional. În acest caz, insatisfacția concretă legată de mersul cercetării sechestrului activează vechea și permanenta obsesie a lui Anagnosti legată de greci, fanarioți și întregul mecanism european al „chestiunii orientale”, pe care îl va blama toată viața.

Episodul nu rămâne fără urmări. Logofeția Dreptății se antepronunță asupra stării de sănătate mintală a pitarului, deși folosește cu iscusință eufemismele necesare, cerând Departamentului din Lăuntru izolarea sa, în virtutea unui mecanism justificativ care are în centru ideea de prevenire a unui rău mai mare, un procedeu folosit la scară largă în corespondența instituțională de secol XIX cu privire la smintiți:

„Îl roagă să binevoiască a lua cuviincioasele măsuri spre depărtarea unor asemenea vătămătoare urmări din partea numitului pitar Anagnosti, a căruia moralicească slăbiciune și betșuginie poate va aduce ori prilej la alte mai primejdioase rezultaturi”³⁹.

Departamentul din Lăuntru nu stă cu mâinile în sân și, socotind chestiunea de importanță ridicată, decide să raporteze situația chiar domnitorului Țării Românești, „spre ferirea publicului de a mai suferi asemenea maltratațiuni din partea acestei nenorocite ființe”, făcându-i și propuneri concrete de rezolvare a cazului: exilarea la o mănăstire și punerea averii lui Anagnosti sub administrarea unei epitropii⁴⁰. Raportul către Vodă conține și detalii suplimentare, pe care le prilejuiește o vizită a pitarului la sediul vorniciei:

„Viind numitul în presidiul Departamentului, supt pretext ca să vază de o despăgubire ce pretinde pentru chiria caselor sale, a început a să exprima într-un chip foarte nesăbuit, prin vorbe amerințătoare [*sic!*] și inzolente către zilieri și actele sale, pronunțând mereu pă numărul 3 la a sa ieșire și scuipând pe cei ce să aflau prin sală”⁴¹.

Sensibile la rangul lui Anagnosti și la mediul instituțional superior în care acesta își exhibă manifestările psihotice, autoritățile transformă o situație

³⁸ *Ibidem*, f. 52r.-v.

³⁹ *Ibidem*, f. 50.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 51r.

⁴¹ *Ibidem*, f. 53.

clasică de gestionare a unui caz de alienare într-o afacere a Statului, căreia Guvernul trebuie să îi acorde toată atenția:

„Gradul de slăbiciune și pierdere de rezon în care să află căzut acest nenorocit om reclamă toată luarea aminte a Guvernului, spre care sfârșit Departamentul pe de o parte a adresat cuvenita poftire Cinstitei Logofeții a Dreptății ca să ia dispozițiile cuvenite pentru orânduirea unei Epitropii, care să cărmuiască averea, după legiurile întocmite pentru asemenea cazuri de boale. Iar pe de alta, supuind plecat la cunoștința Înălțimii Voastre cele de mai sus, vă roagă să binevoiți a-i porunci la care mănăstire să-l trimită spre îndreptare. Căci această ființă a ajuns a fi pentru soțietate prea vătămător și primejdios”⁴².

Urmărind corespondența interinstituțională asupra acestui caz, se remarcă faptul că deși Logofeția Dreptății sugerează Vorniciei din Lăuntru să obțină, înainte de derularea mecanismelor ce activau punerea averii pătimășului sub epitropie, dovezile necesare cu privire la afecțiunea de care suferă, condiționând realizarea catagrafiei averii de „măsuri asigurătoare de persoana numitului pitar Anagnosti, care, din nenorocire, se vede supus la periodici furii împiedicătoare de asemenea lucrări”⁴³, rapiditatea cu care Vodă răspunde raportului Vorniciei din Lăuntru și fermitatea rezoluțiilor comunicate suprimă grija confirmării medicale a smintirii pitarului:

„Aprobăm părerea și lucrarea Departamentului. Trimiterea sa se va face la o mănăstire, prin mai întâi înțelegere cu Epitropia, care să va numi îndată de către Logofeția Dreptății de cele mai de aproape rude. Iar catagrafia și predarea stărei se va face mai la urmă, puindu-se deocamdată pecețile Tribunalului și ale Epitropilor”⁴⁴.

Logofeția Dreptății execută rapid comenzile lui Vodă care îi vizau competențele, comunicând Departamentului din Lăuntru, în 9 aprilie 1851, că, în urma poruncilor pe care le-a dat, Secția a 2-a a Tribunalului Civil al Județului Ilfov a stabilit o epitropie formată din vărul bun al lui Anagnosti, parucicul Costache Bugescu, și pitarul Barbu Belu, care au sarcina de a pune peceti asupra averii împrișinatului, până la realizarea catagrafiei⁴⁵. Ordinul de exil este rapid întocmit, în 4 aprilie, fiind comunicat de Departamentul din Lăuntru năstavnicului (starețului) Mănăstirii Căldărușani, prin adresa nr. 3168, și Poliției Capitalei, prin nota nr. 3169. Dacă starețului Eftimie îi este notificată obligația de a asigura „trebuincioasele înlesniri de lăcuire și de hrană” și de a „îngriji a nu să depărta de acolo până la al doilea [*sic!*] punere la cale a Stăpânirii”⁴⁶, Poliției îi este comunicată sarcina „ca cu cuviinciosul chip să ridice pe numitul de la lăcașul său”, în înțelegere cu epitropul, și să-l trimită

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, f. 67.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 72-73. Adresa 2544, din 9 aprilie a Logofeției Dreptății și Raportul anexat, nr. 1771, din 3 aprilie, al președintelui Politiceștii Judecătorii a Ilfovului.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 74.

„spre mărginire” la Căldărușani „însoțindu-l cu trebuincioșii oameni”⁴⁷. Grijă autorităților de a asigura forțele de ordine necesare exilării pitarului au datul de a ne sugera precauția și îngrijorarea acestora cu privire la pericolul degenerării situației. După notificarea Logofetei Credinței (Departamentul Logofetei Treburilor Bisericești și a Instrucției Publice), Vornicia din Lăuntru raportează lui Vodă, în 21 aprilie, îndeplinirea înaltei sale porunci⁴⁸. Schița raportărilor menționate corespunde (cu câteva excepții legate de faptul că în actul decizional este implicat Vodă și de măsurile suplimentare legale, luate de Logofetia Dreptății, prin Tribunal, de punere a averii sub epitropie) circuitului clasic al documentelor în cazurile de alienare în administrația valahă: Poliția, în cazul Bucureștilor, sau Cârmuirea, în cazul județelor, raportau Departamentului din Lăuntru cazul de smintire, iar acesta din urmă decidea unde anume era trimis spre izolare pătimașul/pătimașa (la Institutul Mărcuța sau în exil mănăstiresc). Pentru finalizarea procedurii, Departamentul livra ordinul de trimitere către destinația terapeutică a pacientului și către Poliție/Cârmuire, spre executare. De fiecare dată, era notificată, în final, și Logofetia Credinței.

Anagnosti nu este, însă, un alienat ca oricare altul. Se pare că situația sa și maniera în care somatizează experiența dureroasă a ridicării din propria casă și a ducerii sale într-o mănăstire – mediu auster, mult inferior condițiilor materiale de care dispunea – au mișcat sensibilitatea autorităților, pentru că în raportul citat către Vodă, Departamentul din Lăuntru adaugă la concluzia referitoare la finalizarea exilării, o solicitare necaracteristică în asemenea cazuri:

„Subt-iscălitul, raportându-vă îndeplinirea înaltei Măriei Voastre porunci, ia tot deodată slobozenia să adauge că acest nenorocit tânăr, având îndestule pecuniare mijloace ca să poată fi mai cu îngrijire tratat în cumplita pătimire de care este coprins, spre a-și redobândi întregimea minții [...], s-ar putea adosta [ajuta?, n.a.] din orice măsuri s-ar lua acolo unde este acum mărginit. Apoi subt-iscălitul socotește trebuință și reclamat de datoriile umanității ca să se trimită numitul la vreun institut de asemenea pătimași din staturile Europei, unde se va găsi cu cale de către cei cunoscători până la a sa tămăduire”⁴⁹.

Este prima dintre multele propuneri referitoare la trimiterea tânărului smintit la un așezământ psihiatric european. Spre deosebire de alte astfel de cazuri, ea vine din partea autorităților care hotărâau și executau punerea în aplicare a măsurilor de izolare pentru smintiți. În situația unui alt alienat pentru care se păstrează o corespondență bogată în documentele de arhivă ale Treburilor din Lăuntru, Iordache Crăciunescu, care este într-o primă fază, ca și Anagnosti, client al surghiunului monastic⁵⁰, și apoi diagnosticat de comisia

⁴⁷ *Ibidem*, f. 75.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 94r.-v.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 44/1853, f. 42-46.

doctoricească cu „depresiune” însoțită de „esaltațiuni momentane”, medicii recomandă „stabilimentul Charenton lângă Paris, sau stabilimentul zmintiților din Viena sau și institutul lui Gergen la Doblinț lângă Viena”⁵¹. Faptul că atât autoritățile Statului, cât și medicii valahi recomandă tratamentul psihiatric într-unul dintre azilurile⁵² europene reprezintă mărturii ale unei practici deja uzitate în Principate. Din cercetarea bibliografiei românești asupra subiectului, se poate afirma fără niciun dubiu că dimensiunea statistică a migrației medicale de tip terapeutic psihiatric în Occident în secolul al XIX-lea nu este una care să fi atras atenția istoricilor, psihiatrilor sau cercetătorilor noștri din alte sfere disciplinare. În ciuda disponibilității net superioare a arhivelor medicale occidentale și a preciziei cu care intrările și ieșirile din ospiciile Vestului sunt marcate în registrele cu pacienți, nu există studii sistematice pe această linie în literatura de specialitate autohtonă. Numai în cazul azilului privat de la Ober-Döbling, spre care atenția ne-a fost îndreptată de faptul că acesta este ultima destinație azilară cunoscută în cazul pitarului Anagnosti, am putut identifica numărul mare de pacienți psihiatrici din Principatele Române în perioada 1860-1875. Astfel, într-o lucrare monografică dedicată activității acestui așezământ⁵³, se arată că, în perioada menționată, nu mai puțin de 47 de români (26 bărbați și 21 de femei) din totalul de 593 de pacienți – analizați din prisma țării de origine – au călcat pragul ospiciului, număr care îi situează pe locul 4 într-un clasament alcătuit după acest criteriu, după austrieci (138), unguri (110) și ruși (61)⁵⁴. Edward Shorter citează și statistici de la clinica lui Wilhelm Svetlin, înființată cu 15 ani după cea de la Ober-Döbling, unde, între 1879 și 1891, 20% dintre cei 320 de pacienți internați erau români, ruși, bulgari, croați și locuitori din Dalmația⁵⁵.

Dar să ne întoarcem la rusofilul nostru smintit și exilat. Recomandarea Treburilor din Lăuntru nu pare să fi trezit vreo dorință de punere în aplicare din partea lui Vodă, de la care se aștepta decizia în această importantă afacere de Stat, iar Anagnosti părea sortit unei șederi îndelungate în umbra divinității și sub lacătul chiliei. Sănătatea îi joacă însă feste – unele destul de serioase –, pentru că starețul mănăstirii informează panicat, la 10 mai 1851, că surghiunitul „s-au îmbolnăvit atât de rău, încât varsă sânge și este aproape ca să-și dea și obștescul sfârșit”. În continuare, starețul Eftimie furnizează detalii

⁵¹ Mărășoiu 2014, p. 79-80.

⁵² Am folosit, pe parcursul acestui material, pluralul *aziluri*, nu din lipsă de considerație față de DOOM, ediția a 3-a, ci din respect față de forma folosită în bibliografia istorică și medicală de-a lungul timpului.

⁵³ *Die Privatheilanstalt* 1876. Monografia, fără autor indicat, este concepută cu detalii extrem de utile în ceea ce privește viața internă, topografia, arhitectura, grădinile, concepția și nosografia psihiatrice, nutriția, ergoterapia, divertismentul și tratamentul practicate de administratorii și personalul azilului.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 36.

⁵⁵ Shorter 1989, p. 166.

interesante dintr-o discuție cu smintitul, un soi de anamneză *avant la lettre*, din care aflăm, pentru prima dată, opinia lui Anagnosti despre condiția sa psihică:

„După cercetările și sfătuirile ce i s-au făcut de către nevrednicia noastră ca să-mi arate de ce i să pricinuieste acea boală, mi-au spus două pricini: că nu să înțelege ce-i cu el și că ar avea dorință ca să meargă pe la moșia sa [...] că poate să se facă sănătos, cerere făcându-mi că de nu i să va dobândi dorința ca să-l elibereze la moșie, se aruncă în gârlă de să îneacă și îmi voi da eu seama înaintea lui Dumnezeu pentru sufletul dânsului”⁵⁶.

Se observă că Anagnosti nu își neagă afecțiunea psihică și nu are, în acest moment al evoluției bolii, explicații etiologice, în afară de răul pe care i-l pricinuieste depărtarea forțată de casă. Invocarea suicidului nu pare decât o strategie de a scăpa din exil, pentru că nu furnizează, nici înainte, nici după acest episod, tendințe sau amenințări suicidare. Despre caracterul șederii recluzive la Căldărușani nu există prea multe detalii, dar atmosfera se poate recrea, în mare, pornind de la practica recomandată în corespondența Departamentului din Lăuntru cu egumenii mănăstirilor destinate pentru izolarea și custodia alienaților (pază care să prevină evadarea, cazare, hrană la intervale regulate, slujbe și rugăciuni). Spre această ipoteză conduce și precizarea Logofetei Credinței, din 14 mai 1851: „sfânta mănăstire nu poate procura oricărei persoane de catigoria numitului decât o simplă îngrijire despre locuință și îndestulare, care orânduială s-a urmat în toată vremea până acum”. Logofetia nu oferă însă Departamentului din Lăuntru, care cere „măsuri” în acest caz, decât expresii ale neputinței instituționale, invocând lipsa de competențe pentru asigurarea unei asistențe medicale corespunzătoare și precizând că a notificat echipa de epitropi ai averii smintitului⁵⁷.

În fața lipsei totale de reacție a autorităților la pătimirile și stratagemele sale, Mihalache Anagnosti forțează cu succes limitele sistemului precar de securitate a surghiunului mănăstiresc și evadează de la Căldărușani în 12 mai, așa cum notifică Poliția Capitalei, prin adresa 9067 din 17 mai 1851. Din cuprinsul adresei, aflăm că Poliția îl găsește în București, dar nu îl aduce înapoi, la mănăstire, ci, „fiindcă l-au văzut a fi bolnav, vărsând sânge, l-au lăsat la casa sa, supt privigherea unui într-adins rânduie dorobanț”⁵⁸. Asistăm, iată, la o formă improvizată de arest la domiciliu, determinată de starea de sănătate fizică a celui vizat de acțiunile polițienești. Detalii mai multe despre *dosirea* (evadarea) de la mănăstire furnizează starețul Eftimie, prin adresa 27, din 17 mai:

⁵⁶ ANRSANIC, fond *Ministerul de Interne. Diviziunea Rural-Comunală, 1840-1868*, dosar 24/1851, f. 163.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 181.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 182.

„Domnul pitar Mihail Anagnosti, ce cu porunca de sub nr. 3168 s-au trimis aicea, la mănăstire, pentru oarecare lipsire a minții sale, la 12 ale următoarei, noaptea, pe taină, au dosit de aici, nefiind dorobanți ca să păzească, nici vreo sigurație a locului de a putea ținea aici fel de oameni care totdeauna își pândesc prilej de scăpare, după cum prin raportul meu cu nr. 19 de la ... [omisiune în text, n.a.] am supus la cunoștința Cînsitului Departament, la 23 ale trecutului aprilie. De care nu l-am putu dovedi unde s-au dus”⁵⁹.

Factorii externi se dovedesc a fi declanșatori eficienți pentru episoadele psihotice ale lui Anagnosti. Într-o perfectă ironie a sorții, după ce, printre altele, ieșirile sale injurioase din sala Tribunalului Civil Ilfov la adresa elenilor i-au adus exilul la Căldărușani, iată că, după ce evadează de acolo, își găsește casa (din ulița Biserica Amzei, nr. 3⁶⁰) închiriată de epitropi consulului ... grec din capitala Principatului. Pentru a răzbuna batjocura, pitarul face un scandal monstru zugravilor și zidarilor care făceau reparațiile și îmbunătățirile solicitate de „obrazul” străin, le răstoarnă cutiile cu vopsea, provocând daune „mai mult de lei 100”, închide casa, ia cheia cu dânsul și pleacă furios⁶¹. Încalcă, prin acestea, toate regulile impuse de tribunal și normele de funcționare a epitropiei averii. Pentru că am ajuns în acest punct, trebuie spus că epitropia încă nu dusesse la bun sfârșit misia pe care o avea în legătură cu averea lui Anagnosti, care, dincolo de a fi pecetluită, pentru a permite interzicerea accesului deținătorului său de drept, trebuia catagrafiată (inventariată). Se înțelege aceasta din nota 5258 din 31 mai a Departamentului din Lăuntru către Logofeția Dreptății, în care se cere grăbirea ducerii la îndeplinire a atribuțiilor Epitropiei, ca apoi să se poată lua măsurile necesare în privința persoanei (sănătății) pitarului⁶². După mai multe reprize de corespondență instituțională fără finalitate în privința averii smintitului, Logofeția Dreptății îi scrie domnitorului Barbu Știrbei, cerându-i aprobarea pentru trimiterea lui Anagnosti la un institut psihiatric din Europa. Vodă acceptă și dă, în iunie 1851, următoarea rezoluție:

„Primind, Epitropia va grăbi cu o părintească îngrijire, a-l trimite la un așezământ sanitar, orânduind și un om cu durere [păsare, grijă, n.a.] pe lângă dânsul, iar catagrafia va face cu exactitate și îndestularea tuturor formelor legiuite”⁶³.

Autoritățile implicate în gestionarea acestui caz nu prea se grăbesc să aplice porunca lui Barbu Știrbei, pentru că în septembrie le găsim în fața unui blocaj instituțional din care nu știau cum să iasă:

⁵⁹ *Ibidem*, f. 183.

⁶⁰ Este vorba despre un anunț de arendă, în care se menționează adresa din București a lui Anagnosti. Vezi *Românulu* 1862, p. 48.

⁶¹ ANRSANIC, fond *Ministerul de Interne. Diviziunea Rural-Comunală, 1840-1868*, dosar 24/1851, f. 209r.

⁶² *Ibidem*, f. 210.

⁶³ *Ibidem*, f. 244.

„După ce a adus pe numitul pitar Anagnosti de la moșie [Preasna Veche, Ilfov, n.a.] aici, în Capitală, mergând dumnealui clucerul Dârzeanu, unul din mădularele [membrii, n.a.] acelei Cinstite Epitropii, împreună cu patru doctori acasă la bolnav, acesta n-a voit cu niciun chip a le deschide ușa și a primi în casă pe domniile lor doctori, spre constatarea boalei de care pătimește, zicându-le pe fereastră că n-are trebuință de doctori, ci când va avea trebuință, va chema singur pe cine va voi”⁶⁴.

Se naște, în acest context determinat de refuzul ferm al asistenței medicale de către pacient, o situație lipsită de claritate și de rezoluție pentru autoritățile și cadrele medicale⁶⁵ prezente la locuința din strada Amzei, nr. 3. Să îl lase slobod pe nefericitul Anagnosti, să continue să încerce să ducă la bun sfârșit cercetarea medicală sau să-l trimită direct, fără act medical constatator, la terapie în străinătate? Departamentul din Lăuntru este rugat să intervină și să dea o mână de ajutor, prin înlesnirea, cu mijloace polițienești, a controlului medical⁶⁶. Serdarul Antonie Greceanu, ruda smintitului, este adeptul eliberării sale de sub orice interdicție. Prezent și el la încercarea eșuată de consultație medicală din 6 septembrie, scrie Obșteștii Epitropii în aceeași dată, povestind că ar fi reușit să intre în casa pitarului:

„Având o îndelungată conversație cu numitul, nu am întâmpinat vreo neapărată trebuință a să face o asemenea consultație, văzându-l sănătos și nearătându-mi că pătimește de vreo boală trupească serioasă. Tot ce-am putut înțelege este că numitul astă una dată pătimește de o mâhnire sufletească ce îi pricinuieste luarea stării [averii, n.a.] sale din mâini, punerea supt epitropie și periorizmusul [limitare, restricție, din gr. *periorismos*, n.a.] în care se află, neputând a despoza de nicio voință a sa. Lângă acestea, arătându-i și punerea la cale făcută de Cinstita Epitropie despre trimiterea dohtorilor, mi-au răspuns că el nu primește pe dohtori în casa sa, nepătimind de nimic, și că când își va avea trebuință, își va chema singur și că nu voiește a suferi și această batjocură, rugându-mă tot deodată a-i da aceasta și în cunoștința Cinstitei Epitropii, ca să nu trimită dohtori, căci numitul cu niciun chip nu-i poate primi în casa sa”⁶⁷.

Iată o privire a pacientului care pare că își evaluează situația cu indulgență, dar cu luciditate și pragmatism, într-o înlănțuire a ideilor care nu inspiră prezența vreunei afecțiuni psihice. Totuși, este vorba aici despre o filtrare a stării pacientului prin intermediul altei voci, din mediul familial, care ține partea rudei sale și a cărei relatare nu poate fi considerată obiectivă. Mai mult, dacă se încearcă o poziționare în stilul autorilor DSM-5, se pot observa indicii destul de concrete de anosognozie (la pacienții schizofrenici, „conștiința redusă a faptului că ei au o maladie psihotică”⁶⁸), combinate cu

⁶⁴ *Ibidem*, f. 444v.

⁶⁵ Este vorba de medicii Guciu, Sachelarie, Grunau și Carazisu, după cum aflăm în *ibidem*, f. 445r.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 444v.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 446r.-v.

⁶⁸ DSM-5 2016, p. 304.

încercarea interesată de a asocia ceea ce i se întâmplă cu măsurile punitive luate de autorități.

Neajungând la niciun compromis referitor la efectuarea vizitei medicale, lui Anagnosti i se permite întoarcerea la moșia sa de la Preasna Veche (județul Ilfov). Epitropia care îngrijește averea pitarului scrie, în 17 septembrie, Logofetei Dreptății, că primind veste despre intenția lui Anagnosti de a fugi de acolo și de a se întoarce în București, încearcă o înțelegere cu rudele pitarului, cărora le propune trimiterea mai rapidă a acestuia la un institut din Viena. Rudele nu acceptă, ci vin cu o contraofertă: suferindul să fie lăsat slobod în București și, dacă „într-un curs de câteva luni să va îndrepta, atunci lipsește trebuința de a se mai trimite la acel Institut”. Logofetia nu crede în această prognoză optimistă și solicită, din nou, mijlocirea Departamentului din Lăuntru⁶⁹. Acesta nu este însă dispus să facă altceva decât să remarce lipsa competențelor sale în ceea ce privește înlesnirea vizitei medicale, iar în privința deciziei de a-l lăsa liber pe smintitul nostru, găsește de cuviință să invoce numele lui Vodă⁷⁰. Departamentul nu va acționa decât după o adresă mai dură, din 16 octombrie, a Logofetei Credinței⁷¹, care îl acuză de nepăsare – incident destul de rar în corespondența interministerială a secolului –, când implică mai serios Poliția în forțarea înfăptuirii vizitei medicale. Iată că primul act medical este întocmit abia după șapte luni de la primul episod psihotic. Surpriză, însă! Actul medical întocmit de comisia doctoricească în 22 octombrie îl scoate pe Anagnosti sănătos:

„Act. Prin care să face cunoscut că jos-iscăliții doctori, văzând o copie de poruncă a Cînstîtului Departament din Lăuntru, cu nr. 10588, adresată către Cînstîta Poliție a Capitalei, precum și o poruncă a Cînstîtei Poliții cu nr. 20505, octombrie, 18, adresată către dl. Dimitrie Vasilescu, ofițerul de dorobanți, prin care suntem poftiți a merge și a cerceta starea sănătății morale a dumnealui pitarul Anagnosti, pe câtă vreme au ținut această convorbire, nu am putut descoperi vreo smintire în facultățile sale cele morale”⁷².

Este unul dintre cele mai lapidare acte medicale de constatare a nebuniei pe care le-am întâlnit în documentele de acest tip redactate în Capitală. Consider că ne aflăm în fața unui certificat care respiră mai mult dorința medicilor de a scăpa mai repede dintr-o situație complicată decât intenția de a-l analiza cu rigurozitate pe suferind, de a-l diagnostica și de a recomanda metoda terapeutică aleasă. În fața acestui diagnostic deopotrivă ferm și surprinzător, corespondența dintre autorități amuțește pentru o vreme. Totuși, privind cu neîncredere diagnosticul din 22 octombrie 1851, Logofetia Dreptății mai cere un examen medical la sfârșitul anului, pe care

⁶⁹ ANRSANIC, fond *Ministerul de Interne. Diviziunea Rural-Comunală 1840-1868*, dosar 24/1851, f. 447r.-v.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 448.

⁷¹ *Ibidem*, f. 493r.-v.

⁷² *Ibidem*, p. 540.

Departamentul din Lăuntru îl comunică prin adresa 3011, din 11 ianuarie 1852⁷³. Această nouă examinare nu este disponibilă în arhive, dar din absența oricărei urmări concrete, se poate presupune că are același diagnostic, care neagă smintirea pitarului.

Nebunia acestuia iese însă din nou la suprafață în noiembrie 1852, printr-un episod psihotic pe care Anagnosti îl oferă, ca și în celelalte ocazii (Tribunal, sediul Departamentului Trebilor din Lăuntru), într-un edificiu public, de data asta în ... biserică. Las narațiunea pe seama Subcârmuirii Plășii Obilești (județul Ilfov):

„Sâmbătă, la opt ale aceștia, la zioa Sf. Arhanghel, mergând la Sf. Biserică din acel sat, pe când preotul slujea Sf. Liturghie, tușind [preotul, n.a.], dânsul [M. Anagnosti, n.a.] au sărit ca să-l dea afară. Și neîndrăznind nimeni a executa ordinele sale, au ieșit din jilț [strană, n.a.] și viind la ușile împărătești, au început să înjure pe preot de Cruce, rostind și alte cuvinte nelegiuite, profanând religia, atacând și chiar persoana Măriei Sale, Preaînălțatului nostru Domn, și a Preasfințitului Mitropolit, rostind și către cei de față vorbe necuviincioase, după cum au mărturisit preotul, un logofăt, Gavrilă, și alți doi lăcuiitori la cercetarea făcută de subt-însemnatul”⁷⁴.

Criza pare a izbucni și de data aceasta din nimic, dar cei care notează manifestările nebunești ale pitarului nu sunt în posesia detaliilor care articulează percepția acestuia. Și această criză, ca și cea din Tribunal, pare cauzată de halucinații, care îl chinuie pe Anagnosti, așa cum se va vedea mai jos. Prima măsură pe care o ia Subcârmuirea asupra smintitului este arestul preventiv. După ce este informat de Cârmuirea Județului Ilfov asupra incidentului, Departamentul din Lăuntru ia, pe 18 noiembrie 1852, decizia plasării din nou a lui Anagnosti în exil la Căldărușani⁷⁵. Până să ajungă, însă, ordinul de exil la Ilfov, Anagnosti mai reușește o dată, cel puțin temporar, să dejoace punerile la cale ale autorităților. Cerând cu stăruință eliberarea din arest pentru a se întoarce în Capitală, Subcârmuirea Obilești acceptă solicitarea lui Anagnosti, de teamă „ca să nu se întâmple vreo împrejurare mai gravă, ce ar fi putut-o săvârși excesul nebuneștilor sale furii”⁷⁶. Pitarul nu scapă, totuși, de exil, pentru că în raportul 15304 din 16 decembrie 1852, Cârmuirea Ilfov informează Departamentul din Lăuntru că Mihalache Anagnosti este exilat la Căldărușani, într-o stare bună și „în cuvenită tratație”⁷⁷. Acest al doilea surghiun mănăstiresc este unul de scurtă durată. Nu mai târziu de 17 ianuarie 1853, după o lună de izolare, Cârmuirea Ilfov cere superiorilor eliberarea lui

⁷³ *Ibidem*, dosar 23/1852, f. 8.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 547.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 548.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 586.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 650.

Anagnosti, întrucât „acum este bine”⁷⁸, iar Departamentul Trebilor din Lăuntru aprobă măsura, informând și Obșteasca Epitropie despre măsură⁷⁹.

Arhivele nu mai scot o vorbă despre smintirea intelectualului valah până în 1858, când îl întâlnim pe Anagnosti internat în ospiciul austriac al doctorului Gustav Görden de la Ober-Döbling, lângă Viena. În acest an, este realizat un întreg dosar, intitulat „Delă pentru mergerea unui dohtor la Viena, ca să însoțească aducerea pitarului Mihalache Anagnosti de la Institutul de Zmintiți”⁸⁰. Din evidențele păstrate de Trebile din Lăuntru rezultă că la cererea rudelor, care informează că smintitul „zice că este sănătos”, Alexandru Dimitrie Ghica, acum în postura de caimacam domnesc al Țării Românești (iulie 1856 - octombrie 1858), aprobă aducerea în țară a pitarului de la clinica privată de la Ober-Döbling, după un examen medical atent, întocmit „de către domnii medici din Viena în de față [*sic!*] și cu un medic de aici, trimis de Epitropie”⁸¹. Demersurile subsecvente sunt executate de Comitetul Sanitar, la cererea Obșteștii Epitropiei, cu rezoluția prealabilă a caimacamului, cu o rapiditate remarcabilă. În 12 aprilie, medicul județului Vlașca (Giurgiu, de astăzi), doctorul în „medicină și hirurgie” Robert Hinz (menționat, în documente, și sub formele românizate Hinț, Hințu sau Hinți) raportează că timpul necesar executării acestei „delicate misii” este de o lună, iar plata pe care o solicită pentru serviciile sale („chieluielile în Viena atât ale mele, cât și a câteva consulturi cu unii din cei renumiți medici, chieluielile familiei mele aicea și a vizitelor ce le părăsesc”) este de 350 de galbeni împărătești⁸². Autoritățile aprobă în final un onorariu de 300 de galbeni, de plătit în două tranșe, prima înainte de voiajul la Viena, a doua după finalizarea misiunii⁸³. La 18 aprilie, Obșteasca Epitropie transmite medicului din Vlașca autorizația și recomandarea oficială către șeful clinicii vieneze, dr. Gustav Görden, precum și un document datat 14 iunie 1856, important pentru înțelegerea contextului tratării lui Anagnosti la Ober-Döbling. Este vorba despre un act medical de constatare a afecțiunii psihice a pacientului valah din care aflăm că acesta vizitase clinica încă din anul 1850, deci înainte de episodul psihotic ce i-a cauzat primul exil la Căldărușani, în 1851, și că fusese internat în așezământul psihiatric vienez în anul 1853, deci după eliberarea din al doilea exil de la Căldărușani (decembrie 1852 - februarie 1853). La acest consult psihiatric

⁷⁸ *Ibidem*, dosar 44/1853, f. 1.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 2-3r.-v.

⁸⁰ *Ibidem*, dosar 77/1858.

⁸¹ *Ibidem*, f. 1. Conform adresei 348, din 9 aprilie 1858, a Obșteștii Epitropiei către Comitetul Sanitar.

⁸² *Ibidem*, f. 3.

⁸³ Detaliile financiare sunt dezbătute într-o serie mai amplă de documente: chitanța și adeverința medicului Hinz – *ibidem*, f. 6-7, adresele înregistrate cu numerele 2008, din 14 aprilie (*ibidem*, f. 4), 747, din 11 iulie (*ibidem*, f. 10), 142, din 12 iulie (*ibidem*, f. 24), 3242, din 13 iulie (*ibidem*, f. 25), 3881, din 15 iulie (*ibidem*, f. 4), 179, din 26 iulie (*ibidem*, f. 5), 4342 și 4343, din 4 august (*ibidem*, f. 8r.-v) și 941, din 8 august 1858 (*ibidem*, f. 9).

participă și medicul român Maier, numele, ca și în cazul lui Hinz, fiind un indicator al îndeplinirii condiției ca delegatul român să cunoască limba germană. Pentru că este vorba de un document important, cuprinzând ample relatări obținute de doctorul valah de la Anagnosti despre condiția sa, îi redau forma transliterată mai jos:

„Subtînsemnații, fizicieni ai orașului Viena, cercetând starea actuală a domnului Mihail Anagnosti, care se află de trei ani în tratare și căutare mintală în așezământul de zmințiți privat al D. Doctorului Georgen [Gustav Gorgen, n.a.] la Diobling [Döbling, actualul district 19 al capitalei Austriei, n.a.], lângă Viena, prin vedere, observații și convorbire ce regulat au ținut cu numitul la toate trei luni, pe vremea de când petrece în sus-zisul loc, deosebit acum, într-adins, din nou și în mai multe rânduri, cred de a lor datorie, în urma acestor examene și în calitatea lor oficială aici, da[u] părerea de medici în chipul următor:

Domnul Mihail Anagnosti, proprietar în Țara Românească, în vârstă de 50 de ani, adus spre căutare în zisul oraș încă de la anul 1850, dă mereu și chiar astăzi semne de închipuiri ce își fac simțurile sale, agitând obiecte pe care nimeni altul nu le vede, sculându-se în mai multe rânduri de la masă ca să asculte la fereastră, ca cum i-ar vorbi cineva de dinafară, fără să fie nimeni. Și aprinzându-se de mânie fără nicio pricină, când atunci izbește în dreapta și stânga, mai ales dacă se va afla pe aproape de dânsul vreo slugă. Știe că-l cred de zmintit și că pentru aceasta se află adus spre căutare acolo și când e întrebat despre pricina din [pagină nouă, n.a.] care i-a venit această indispoziție, povestește cele următoare: în anul 1846 sau 1847, muri fără veste una din rudele sale la București, la a căruia înmormântare îi veni leșin din marele zgomot al clopotelor. După puțin, se îmbolnăvi și maică-sa, pe care o iubea cu osebire mult. Și când muri, după o boală îndelungată, văzu purtându-se coșciuguri prin toate ulițele; că la îngropăciunea-i, sunetul clopotelor i-au mișcat prea mult inima; și crede să fi auzit pe o rudă a sa zicând îngrijorată: «Bine ar fi fost să o fi păzit mai de aproape, ca să nu mi-o smulgă». Din minutul acela, începu a bănui că mumă-sa nu e moartă, ci furată. În minutul când era să se ridice moarta, viind să-i sărute mâna pentru cea din urmă oară, îi păru că oarecare roșată se răspândește în obraji ei și că trăs[ăt]urile feții sale reînsuflețeau. Aceste închipuiri pe care stăruiește a le crede de adevărate chiar astăzi și împrejurarea din urmă, că coșciugul, după zisa lui, n-a fost bine astupat cu capacul, din care pricină putu fi lesne furată mumă-sa, întemeiară într-însul încredințarea că nu numai nu e moartă, dar și că vine adesea la Diobling ca să-l vază și să vorbească cu dânsul. Când i se cere o declarație mai hotărâtoare într-aceasta, începe a se esprima [pagină nouă, n.a.] cu mai multă rezervă diplomatică și cu espresia prefăcătoriei pe fizionomie, zicând că el nici se mai gândește la asemenea închipuiri; nici de-ar trece prin minte, dacă bolnavii conlocuitori cu dânsul nu i-ar aduce aminte și nu i-ar zice adesea: «Uite, muma ta»; că aceasta îl face să rămâie încredințat în părerea că închipuirea ce i se arată e recunoscută și de către ceilalți; că după moartea-i, s-a retras cu totul din societate, trăind în strimță singurătate, făcând în cele din urmă o călătorie în toată Europa. La întoarcere, peste un an, în țara sa, zice că i s-ar fi întâmplat cele următoare: într-o zi, ducându-se la Tribunalul de Comerț pentru treabă –

sau după cum s-au spus [de, n.a.] domnul doctor Georgen, au fost invitat spre a fi ecsaminat de mai mulți doctori –, și aflând aci față, după spusa sa, începură a-l scuipa din toate părțile, repetând aceasta în mai multe rânduri. Din care se înfurie, încât scuipă și el în obraz cu dispreț pe unul ce-i era în față; că-i ceru, în sfârșit, pardon, făgăduindu-i a-i da orice satisfacție putincioasă și reparații a onoarei salle. Dar că Prințul Domnitor, care, după zisa lui, se afla față la această scenă, l-ar fi bătut pe umeri cu mâna, zicându-i «ai înnebunit»; că din acel ceas, fu arestat și transportat într-un fel de casă de nebuni, și mai târziu trimis la o monastire; că această închipuire i s-a mai făcut adesea și chiar de când se află [pagină nouă, n.a.] în Institutul de la Diobling, dar că nici îi pasă, nici se gândește la dânsa, cu toate că, după arătarea directorului, de câte ori i-a venit această închipuire, a făcut mari neorânduili.

Subtsemnații, fisicieni ai orașului Viena, nu se pot popri de a da următoarea declarație hotărătoare, că domnul Mih. Anagnosti se află neîncetat în aceeași stare în care era când a fost adus aici, acum trei ani, că suferă încă mereu de iluzii ale simțurilor, despre care nu-și poate face o idee justă de sunt adevărate sau nu, că este neîncetat într-o greșită conștiință despre sine însuși, în neputință de a cugeta drept, a judeca cu întregime și a putea hotărî cu rezon. Prin urmare, domnul Mih. Anagnosti suferă încă de smintire, pe care subtînsemnații, după datorie, o dovedesc și întăresc prin iscăliturile lor”⁸⁴.

Dovada medicală emisă la 14 iunie 1856 este net superioară ca nivel de atenție anamnestică și ca descriere simptomatologică înscrisurilor similare din Principate. Se observă încercarea de corelare a patologiei cu vârsta pacientului, eforturile de a stabili cauzalitatea bolii pornind de la evenimente cu potențial stresant ridicat, strategia de a înțelege personalitatea pacientului folosind „vederea, observații și convorbiri” programate o dată la trei luni, într-o formulă care prezintă similarități cu principiile folosite astăzi⁸⁵. Actul medical nu conține, din nefericire, referiri la istoricul profesional și al sexualității suferindului. Ultima zonă de interes ar fi putut elucida un aspect biografic la care nu există trimiteri nici în corespondența dintre instituțiile statului, nici în însemnările despre Anagnosti, pe care nu îl regăsim niciodată însoțit de o parteneră. Din păcate, comisia medicală mixtă (din care fac parte „întâiul fizician al orașului”, Mutbeker, și dr. Granistalden⁸⁶) nu furnizează un diagnostic psihiatric precis, limitându-se la folosirea termenului *smintire*. Explicația poate fi însă de altă natură, una ce ține de context și de finalitatea misiunii medicului român. Acesta din urmă avea trasat scopul de a confirma pentru membrii familiei pitarului și pentru autorități dacă Anagnosti mai era sau nu smintit, ceea ce poate însemna că diagnosticul fie reprezintă o consecință a insistențelor doctorului Maier, fie pur și simplu o transcriere interesată a acestuia. Totuși, în exprimările de tipul „iluzii ale simțurilor” sau

⁸⁴ *Ibidem*, f. 15r.-v., 19r.-v.

⁸⁵ Vezi Gelder *et alii* 1994, p. 29-36.

⁸⁶ Din pricina formei românizate a numelor medicilor austrieci, nu le-am putut repera în bibliografia corespunzătoare evoluției medicinei în secolul al XIX-lea vienez.

„greșită conștiință despre sine însuși” se observă câteva elemente de diagnostic foarte utile pentru a înțelege dimensiunile afecțiunii mintale ale pacientului. Cu privire la vindecarea de smintire sau la externare, medicii sunt categorici atunci când afirmă că pacientul nu poate cugeta drept și nu poate „hotărî cu rezon”. Fără să avem confirmarea că medicii sunt cei care stabilesc etiologia suferințelor psihice ale pacientului ca având originea în episoadele morții mătușii și, mai ales, mamei sale, faptul că acestea sunt descrise cu amănunte în actul medical trimite spre acest tip de interpretare. Cele două pierderi și slujbele funerare aferente sunt evenimente cu mare potențial declanșator patogen, pentru că se observă asocierile cu halucinațiile vizuale și auditive, episoade de tulburare factice, pierderea cunoștinței, forma de disociere patologică conturată în apariția ideii fixe a supraviețuirii mamei sale, care trăiește, îl vizitează și conversează cu el. În relatarea referitoare la nemulțumirea lui Anagnosti că vecinii de salon îi alimentează „închipuirea”, pentru că o văd și ei pe mama sa pe la fereastră, se poate aprecia că este vorba mai degrabă de o strategie a pacientului în speranța unei externări timpurii din azil decât de o formă de *folie à plusieurs* sau, în limbajul DSM-4, *shared delusional disorder*⁸⁷. Din cuprinsul actului medical din 1856 mai aflăm, prin relatarea pacientului consemnată de medicul Maier, că după moartea mamei sale, „s-a retras cu totul din societate, trăind în strimță singurătate”, o descriere a unui posibil episod depresiv major. Indicatori ai depresiei întâlnim, de altfel, și în relatarea citată a serdarului Antonie Greceanu (care menționează „o mâhnire sufletească” pricinuită de luarea averii și a drepturilor sale). Observăm, suplimentar, că evenimentele petrecute la 21 martie 1851, în sala Tribunalului Civil Ilfov, capătă, în mintea lui Anagnosti, o dinamică diferită față de cea relevantă de autorități, el fiind cel provocat de o întreagă audiență cuprinsă de impulsul de a-l scuipa. În plus, tabloul din sala de judecată este augmentat cu un Vodă care autorizează personal diagnosticul de nebunie, o încercare strategică sau o convingere fermă a pacientului că este victima unei izolări psihiatrice motivată politic.

Acesta este contextul clinic pe care doctorul Robert Hinz este invitat de Departamentul Credinței să-l studieze înainte de plecarea la Viena. Medicul valah pleacă, așadar, în mai 1858, la azilul vienez, cu înțelegerea istoricului terapeutic și a contextului psihopatologic al cazului. Pentru că intră într-un mediu psihiatric nou, diferit de tot ce exista în acel moment în Principat, este util să-i însoțim privirea cu câteva detalii despre azilul din apropierea Vienei, considerat de Edward Shorter „cea mai veche și, probabil, cea mai distinsă

⁸⁷ Am folosit ediția American Psychiatric Association, *Manual de diagnostic și statistică a tulburărilor mentale (DSM-IV-TR 2000)*, București, 2003. În American Psychiatric Association, *DSM-5: Manual de diagnostic și clasificare statistică a bolilor mintale (DSM-5 2016)*, București, 2016, *shared delusional disorder* dispăre, nemaifiind diferențiată de categoria *delusional disorder*. Vezi CBHSQ 2016, p. 74.

social dintre clinicile private ale Vienei”⁸⁸. Întemeietorul său este doctor Bruno Görgen (ortografiat și Goergen), un alienist determinat să rupă cu ororile practicate la Narrenturm – Turnul Nebunilor⁸⁹, un imens azil care respira, în ciuda reformelor succesive, aerul abuzurilor care au facilitat impactul semnificativ al dezinstituționalizării psihiatrice din secolul XX. Într-o primă formă de organizare la Gumpendorf, azilul este mutat în 1831 la Ober-Döbling. Organizarea ospiciului, grădinile vaste, atenția acordată selectării personalului de pază și de îngrijire, pregătirea selectivă a unei diete care oferea suport pentru celelalte măsuri terapeutice, formele de ocupație diverse și inspirate profund din idealismul generației Pinel-Tuke-Chiarugi sunt elemente importante pentru studiul de față atât în ceea ce privește înțelegerea mediului azilar în care a fost tratat Anagnosti din 1853 până la sfârșitul deceniului, cât și pentru resorturile de perspectivă pe care le furnizează unui demers de cercetare comparativă a condițiilor în care evoluează istoria psihiatriei în două medii total diferite. Un detaliu important este legat de facilitățile de meloterapie pe care le pune azilul lui Görgen la dispoziția pacienților, facilități care au fost experimentate inițial la Gumpendorf, apoi aplicate temeinic și pe scară largă la Ober-Döbling⁹⁰.

Într-un raport din 10 iunie 1858⁹¹, în care prezintă autorităților române concluziile la care a ajuns în urma voiajului său medical, Robert Hinz nu menționează detalii care să ilustreze viața internă a azilului privat, ci se limitează să informeze că și-a găsit omul „în foarte bună îngrijire, atât despre curățenie, cât și despre mâncare”. Metoda pe care o uzitează medicul valah pentru a depăși obstacolul reprezentat de reticența bine-cunoscută a lui Anagnosti de a vorbi despre condiția sa medicală („i-am făcut necurmă vizite, petrecând ceasuri întregi în conversație și mâncând împreună, numai pentru sfârșitul de a descoperi starea cea adevărată a minții sale”) dă roade și, astfel, obține de la pacient mărturisiri care aduc noutăți în ceea ce privește profilul său psihopatologic:

„Am găsit pe D. Anagnosti în mai multe rânduri în starea cea mai așezată de om sănătos, vorbindu-mi cu destulă logică. Îndată însă ce împrejurarea vorbirii sale îl aducea a pronunța orișice despre politică, mintea i se turbura, preținzând că este făcut de a lumina lumea despre ființa adevărului, zicând totdeodată că aceasta este cauza de este prigonit de toate autoritățile Europei. După aceasta, fără a mai păstra șirul conversației, începe a vorbi despre persoane ce zice că lăcuiesc supt pământ și pe care le crede că sunt vii și că conversează cu dânsul.

⁸⁸ Shorter 1989, p. 162.

⁸⁹ Lesky 1976, p. 150; Lafferton 2022, p. 27-28; Shorter 1997, p. 67-68; *Die Privatheilanstalt* 1876, p. 1-5.

⁹⁰ Korenjak 2018, p. 344-346.

⁹¹ ANRSANIC, fond *Ministerul de Interne. Divizia Generală a Serviciului Sanitar 1830-1954*, dosar 77/1858, f. 21r.-v.

Spre pildă, pentru maică-sa, cu care chiar în prezența-mi, puindu-se la fereastră, conversa ceasuri întregi”⁹².

Rezumatul cuprins în raportul lui Hinz este confirmat și de actul medical întocmit de o comisie medicală din care fac parte câteva nume grele ale medicinei și psihiatriei austriece din secolul al XIX-lea:

„Păreră medicală luată în scris la 25 Maiu 1858, în vremea prânzului, în Institutul Zmintiților al D. D. Dohtor Gergen, la Debling, nr. 163, pentru prezența Maladiei Spirituale a domnului Mihail Anagnosti.

Noi, suptînsemnații, am vizitat pe domnul Mihail Anagnosti în lăcuința dumnealui, pe care am avut onoare a-l cunoaște de mai mulți ani în persoană, și într-un interval de un ceas, am convorbit despre starea sănătății spețiale a domniei lui.

La început, până am putut a-l convinge cu cea mai mare greutate, a protestat cu deamăruntul la toate întrebările noastre, dar în urmă, cu încetul, potolindu-i-se opoziția, pacientul a început a conversa când cu unul, când cu altul din noi, din care conversație s-au desvoltat următoarele idei:

Domnul Anagnosti speră că este destinat a întinde civilizația peste tot globul și de a da Popolului, iar mai cu seamă Românilor, oareșcare ecsplucațiuni cum sunt rău tratați din partea Guvernului.

De aici devine [provine, n.a.] persecuția de care el este silit a suferi de la toate puterile guvernatoare, care voiesc a-l nimitnici. Această idee persecutivă este neîncetat acompaniată cu presimțiri maladioase și mai cu seamă cu înșălarea auzului și a vederii. El crede că pământul este interminat locuit și bazat pe aceasta, zice că-i cauzează munci neîncetat. Conversează ceasuri întregi, răspunzând cu presimțire. Aceste conversații sunt mai toate de natură opscură.

Afară de aceste toate, vede și fantome, care este numai o consimțire maladioasă întru asemenea grad și întru asfel de sensu, încât numai un asemenea bolnav poate să-și închipuească că vede.

Suptînsemnații suntem toți de o idee că domnul Mihail Anagnosti pătimește de o întreagă stricăciune a minții, numită «folie raisonnante» și nu poate fi responsabil pentru faptele lui. Iar după ecsperiența medicală, se poate propune cu siguranță că el, în gradul acesta, îndată ce va fi liber, ar putea pricinui rău soțietății. De aceea cere trebuința a-l ținea încă supt vedere și cură medicală”⁹³.

Acest act medical este semnat, conform autentificării copiei pe care am transliterat-o, de Alois Stuhlberger (1794-1861), protomedic și *magister sanitatis* al Universității din Viena, Joseph Gottfried Riedl (1803-1870, primul director al Institutului Regalo-Imperial pentru Tratamentul și Îngrijirea Nebunilor, inaugurat în 1853, la Bründlfeld, care a introdus sistemul *no-restraint* în instituția vieneză, Franz Romeo Seligmann (1808-1892), profesor de istoria medicinei la Viena, începând cu anul 1850, Gustav Gorgen (1815-

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, f. 22r.-v.

1860), cel care a preluat în 1842, după moartea tatălui său, directoratul azilului de la Ober-Döbling, și Robert Hinz, medicul districtului (județului) Vlașca.

Din cele două rapoarte medicale succesive se poate trage concluzia că în ciuda stării aparent liniștite, așezate, cu exprimare logică și înfățișare de om sănătos, în prezența stresorilor folosiți în timpul vizitelor medicale (discuții de ordin politic, amintiri despre mama sa), Anagnosti exhibă o patologie augmentată față de momentele 1851-1853 (în Principat) și 1856 (prima vizită medicală românească la Ober-Döbling). La halucinațiile cunoscute (cele care o au în vizer pe mama sa), care debutează cu scurte episoade, pentru a se transforma ulterior în conversații care durează „ceasuri întregi”, se adaugă vederea de fantome, conversația constantă cu persoane vii din subteran, care ajung să îi cauzeze „munci”. Din actul medical emis la 25 mai, mai constatăm și producerea unor forme din spectrul delirului de grandoare și delirului de persecuție. Diagnosticul pus de medicii austrieci – *folie raisonnante* – își are rădăcinile în nosografia lui Philippe Pinel, mai exact în conceptul său de *manie fără delir*, care a cauzat atâtea dezbateri și dispute în secolul al XIX-lea și chiar ulterior⁹⁴. Acest diagnostic reflecta limitele științifice ale psihiatriei vremurilor respective, iar pacienții de felul pitarului nostru se expuneau lipsei de expertiză terapeutică și de medicație specifică. Foarte interesant este că după 1860, adică după externarea lui Anagnosti, azilul privat de la Ober-Döbling nu mai folosește conceptul de *folie raisonnante*. Clasificarea afecțiunilor psihiatrice la Ober-Döbling cuprinde, în perioada 1860-1875, doar furia (isteria), melancolia, nebunia, idioțenia, tulburarea mentală asociată cu paralizia și tulburarea mentală asociată cu epilepsia⁹⁵. Citite astăzi, simptomele și manifestările clinice descrise de actele medicale emise asupra stării lui Mihalache Anagnosti ating zone din spectrul schizofrenic, paranoic, al tulburărilor de personalitate, apropiindu-se de categorii moderne, precum tulburarea schizo-afectivă sau tulburarea bipolară.

Eliberat în 1859⁹⁶, Anagnosti se întoarce în altă țară decât cea din care plecase, dacă ținem cont de unirea Principatelor. Nu am mai identificat, din acest moment, surse cu privire la istoricul său medical, însă este relevant că în fondul *Obșteasca Epitropie 1824-1877* de la ANRSANIC, în care se păstrează evidența epitropiei averii lui Anagnosti, ultimele înregistrări incidente sunt din anul 1860⁹⁷, ceea ce presupune că acesta este anul în care pitarul își recapătă drepturile suspendate în 1851. Nu își recapătă, însă, *întregimea*

⁹⁴ Berrios 2002, p. 93-114; Telles-Correia *et alii* 2015, p. 40-48; Gimenez *et alii* 2003, p. 289-298; Huertas 2008, p. 123-140; Trichet 2014, p. 207-224.

⁹⁵ *Die Privatheilanstalt* 1876, p. 24.

⁹⁶ Anagnosti 1867, p. 33. Mărturia sa sună mai bine în limba în care a fost publicată lucrarea: „De 1853 à 1859, j'ai été emprisonné, en Autriche, sous un titre dont le lugubre le dispute au burlesque; c'était dans une maison d'aliénés!”

⁹⁷ ANRSANIC, fond *Obșteasca Epitropie 1824-1877*, dosar 6/1860. Este ultimul dosar din acest fond care tratează aspecte privitoare la pitarul Anagnosti.

minților sale, așa cum s-ar exprima copiii Logofetei din Lăuntru, pentru că în această perioadă, potopul de articole și broșuri pe care le publică la tipografia independentă din București, Brașov și Viena conțin perspective care poartă marca afecțiunii sale mintale. Ce interesează în mod deosebit sunt scrierile în care narează experiența sa de pacient, în care prăpastia care se cascadează între registrul evidenței și ceea ce consemnează este semnificativă. La câțiva ani de la externarea din oficiu, Anagnosti publică la Viena o lucrare de 107 pagini, intitulată simplu *L'Autriche*, în care face o cronică personală a internării în azilul Ober-Döbling, un „abator uman” în accepțiunea sa:

„Am văzut în casa de la Döbling, un Infern al lui Dante care încă subzistă, ca în atâtea altele, pierderea libertății, familiei, proprietății, pudorii, sănătății, rațiunii, vieții; toate aceste suferințe oribile, adunate pe capul unei singure persoane, condamnată la moarte civilă, închisă, prostituată, maltrată și degradată”⁹⁸.

Sunt rânduri străbătute de sentimente antipsihiatrice – unele dintre primele în literatura autohtonă –, Anagnosti socotindu-și internarea o combinație de „lugubru” și „burlesc”. Simpatia pe care aceste rânduri o pot trezi este, cumva, dejucată de teoria pânzei conspirative țesute la nivel european pentru a fi ținut închis și fără mijloace de a dejuca planurile oculte care vizează Orientul european. Toată strategia infamă pusă la cale de diplomația austro-engleză în acest secol este, în viziunea lui Anagnosti, articulată pentru a-l face să renunțe la rațiune. Există speranță de eliberare a Austriei de sub imperiul politicii abjecte a oligarhiei engleze, însă aceasta este limitată de monarhia subterană, universală a Angliei, care este energizată de o mașină ascunsă sub pământ, ce produce „halucinație galvanică”⁹⁹.

În lucrarea *L'Aveu*, publicată la București, în 1871, creativitatea cu care Anagnosti își decorează șederea terapeutică la Viena cunoaște extinderi remarcabile. Astfel, acesta își asigură cititorii că a fost pus în cămașă de forță, tratat ca nebun și ca „rus ticălos” și amenințat cu detenția pe viață, dacă nu îndeplinește patru condiții: să scrie o petiție către guvernul austriac, să-și ia o concubină, să fie de acord cu o mită de două-trei milioane de florini și să devină prinț al proiectatului regat daco-român! În aceeași notă, Anagnosti afirmă că, dincolo de mașinațiunile diplomatice infernale ale puterilor europene, invocate în *L'Autriche*, au mai existat două acțiuni ce i-au grăbit internarea nevoluntară la Viena. Pe de o parte, mama și sora sa ar fi fost constrânse să-i facă rău și să-i ceară izolarea în azil de agenți apropiați de spiritul Revoluției de la 1848, pe care el o respingea, iar pe de altă parte, ar fi avut un prim contact, în 1852, cu un emisar al unei oculte forțe subterane. În disputa de argumente raționale iscată, Anagnosti ar fi ieșit învingător, dar

⁹⁸ Anagnosti 1867, p. 33-34.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 46-47.

reprezentantul din adâncuri s-ar fi răzbunat cauzându-i suferințe fizice crunte¹⁰⁰.

Este greu să privești cazul Mihalache Anagnosti doar prin lentilele cercetătorului și să nu empatizezi cu uriașa decepție pe care a avut-o născându-se într-o generație care, deși visa idealuri democratice, nu era dispusă să accepte democratic și alte idei decât cele dominante; este greu să nu deplângi marea neșansă pe care a avut-o Anagnosti, de a se naște într-un secol în care afecțiunea sa nu era nici identificată, nici tratată corect. Izolat de comunitatea intelectuală în care se formase, din pricina unor idei care nu au fost combătute argumentat, ci doar ignorate cu sarcasm și superioritate, afectat decisiv de moartea mamei sale, ajunge să facă cunoștință cu sistemul prepsihiatric românesc, fiind exilat în două rânduri la mănăstire și decăzut aproape un deceniu din drepturile de administrare a averii. În acest sol fertil, semințele afecțiunii mintale rodesc eficient, slăbindu-i judecata și facilitând o internare-record, de șase ani, în azilul privat de la Ober-Döbling. Fascinantă la Anagnosti este reziliența sa. Dincolo de formele particulare de disociere cu care operează mintea sa, dincolo de explicațiile psihotice pe care și le confecționează pentru a se împăca cu dramele pe care le suferă, pitarul Mihalache merge înainte cu o determinare ieșită din comun. Spre exemplu, în detenția psihiatrică de la Viena, este la curent cu toate evenimentele din Principate și din Europa sau scrie scrisori către actorii europeni pentru a-i convinge de adevărul concepțiilor sale despre cartea ce trebuie jucată în „chestiunea orientală”¹⁰¹. După ce este eliberat, scrie enorm, folosindu-și averea pentru a publica la tipografia private românești, austriece și rusești, păstrându-și erudiția și flerul diplomatic, în ciuda dovezilor evidente de afecțiune mintală. Prețuiește libertatea mai mult decât orice și are, obligat de împrejurări, o atitudine antipsihiatrică *avant la lettre*.

Anagnosti este un personaj care inspiră emoție, dar care face și istorie. Particularitățile sale, modul în care pune pe jar un sistem administrativ nepregătit să facă față unui asemenea caz, detenția psihiatrică austriacă și, mai ales, faptul că își spune povestea, indiferent că o livrează deformată de boală, toate acestea sunt „mină de aur” pentru cercetătorul interesat de istoria nebuniei sau a medicinei, în particular, și de istoria veacului al XIX-lea românesc, în general. Rapoartele polițienești, corespondența interministerială sau rezoluțiile domnitorului surprind mecanismul administrativ al gestionării smintirii. Pornind, printre altele, și de la *dosarul psihiatric* al pitarului valah, coroborat cu numeroase surse primare, pe care le investighez în cadrul unei cercetări doctorale inițiate în anul 2023, se poate demonstra că Institutul Smintiiților de la Mărcuța, aflat, în momentul smintirii subiectului nostru, în al doisprezecelea an de funcționare, nu deținea un rol pregnant în sistemul

¹⁰⁰ Anagnosti 1871, p. 45, 113-114, 117. *Apud* Taki 2022, p. 29.

¹⁰¹ Anagnosti 1867, p. 33, 68.

mixt, medical și de asistență socială, al îngrijirii bolilor mintale la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului, fiind hărăzit doar săracilor și celor *fioroși*. Mănăstirile aveau rolul central, aici erau *surghiuniți* cei mai mulți dintre smintiți, asimilați din ce în ce mai mult cu personaje dăunătoare *obștii, soțietății*. O altă concluzie care se poate trage este precaritatea mobilierului terminologic și nosologic al medicinei valahe a vremii în fața unor afecțiuni pentru care nu exista pregătire de specialitate. Devine și mai de apreciat, în comparație cu această perioadă, avansul pe care îl vom putea constata în alienismul românesc după 1867, inspirat de forța călăuzitoare a lui Alexandru Sutzu.

Datele clinice pe care le aflăm grație deplasărilor la Viena a medicilor valahi Maier și Hinz sunt relevante ca exercițiu de comparatism cultural psihiatric și ele pot servi, în coroborare cu informațiile ce pot fi obținute prin cercetarea arhivelor instituțiilor psihiatrice din țările occidentale și central-europene, la conturarea rețelei de asistență psihiatrică la care au avut acces pacienții români în secolul al XIX-lea.

O altă direcție de cercetare pe care cazul Anagnosti o surprinde și îi sugerează posibilitățile de dezvoltare este palierul medico-legal al nebuniei. Procedurile instituirii epitropiei, articularea consecințelor iresponsabilității în raport cu administrarea averii și, pe o altă direcție, în relație cu încălcarea legii, rolul medicului în arhitectura aspectelor juridice ale nebuniei sunt chestiuni pentru care arhivele românești prezintă potențial neexploatat.

Nu în ultimul rând, o direcție care poate fi analizată cu instrumente mai sofisticate este studierea percepției societății despre nebuni și nebunie, a modului în care pacientul psihiatric percepe societatea și se percepe pe sine și, trăgând linie și analizând rezultatele obținute, studierea diferitelor discursuri despre nebunie. Este evident că nu poți face asemenea analize în profunzime doar valorificând un studiu de caz. Dar importanța punctuală a acestui tip de anchetă devine mai largă și poate atinge relevanța atunci când conexezi un eșantion reprezentativ de cazuri, suficient pentru argumentarea maturizării unor tendințe discursive, care, puse în raport cu mecanisme demonstrate din sfere congruente de interes (spre exemplu politicile de asistență socială, fenomenul filantropiei, stigmatizarea socială, medicina populară, folclorul, literatura medicală savantă și literatura medicală de popularizare, legislația socială, medicală și de procedură penală, literatura religioasă etc.), reușesc să descopere structuri complexe ale mentalului colectiv.

Abrevieri bibliografice

Adevărul 1902

Alexandrache 2016

– *Amintiri despre Heliade*, în *Adevărul*, 4 februarie 1902, p. 1.

– Carmen Alexandrache, *Attitude of Premodern Romanian Society to “the Marginalized”: Perspectives of Observation and Interpretation*, în *Hiperboreea Journal*, III, 2016, 1, p. 125-134.

- Anagnosti 1837 – Michel Anagnosti, *La Valachie et la Moldavie*, Paris, 1837.
- Anagnosti 1841 – Michel Anagnosti, *Les idées de la révolution et les affaires d'Orient, ou double tendance de la civilisation Européenne*, Paris, 1841.
- Anagnosti 1867 – Michel Anagnosti, *L'Autriche*, Viena, 1867.
- Anagnosti 1871 – Michel Anagnosti, *L'Aveu*, București, 1871.
- ANRSANIC – Arhivele Naționale ale României. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale.
- Berrios 2002 – German E. Berrios, *The History of Mental Symptoms: Descriptive Psychopathology since the Nineteenth Century*, Cambridge, 2002.
- BMR 1984 – *Bibliografia românească modernă 1831-1918*, vol. I, (A-C), coordonare generală de Gabriel Ștrempel, București, 1984.
- Brusanowski 2020 – Paul Brusanowski, *Aspecte ale filantropiei în trecutul Bisericii Ortodoxe Române*, în *Transilvania*, 9, 2020, p. 35-44.
- Bucur 2011 – Bogdan Bucur, *Marea boierime valahă în procesul de tranziție de la „vechiul regim agrar feudal” la „era nouă burgheză revoluționară”. O perspectivă critică asupra concepției politice și economice dezvoltată de Ștefan Zeletin*, în *Tyragetia*, V [XX], 2011, 2, p. 31-54.
- Buda 2019 – Octavian Buda, *Autopsii medico-istorice. Societate, consimțământ și medicină legală*, București, 2019.
- Buda et alii 2013 – Octavian Buda, Sorin Hostiuc, Eduard Drima, Laura Ghebaur, Ionuț Popescu, Laurențiu Staicu, Corina Doboș, *The Institutionalization of Asylum and Forensic Psychiatry in Bucharest, 19th Century: A Historical Outline*, în *Romanian Journal of Legal Medicine*, 21, 2013, 1, p. 79-84.
- Buletin 1838 – *Buletin Gazeta Administrativă*, 80, 1838, p. 321-322.
- CBHSQ 2016 – Center for Behavioral Health Statistics and Quality, *Impact of the DSM-IV to DSM-5: Changes on the National Survey on Drug Use and Health*, Rockville, 2016.
- Cernovodeanu, Gavrilă 2002 – Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, *Arhondologiile Țării Românești de la 1837, Brăila*, 2002.
- Condrau 2007 – Flurin Condrau, *The Patient's View Meets the Clinical Gaze*, în *Social History of Medicine*, 20, 2007, 3, p. 525-540.
- Conservatorul 1905 – *Românii la școala de drept din Paris*, în *Conservatorul*, 17 septembrie 1905, p. 1-2.
- Cristache-Panait 1964 – Ioana Cristache-Panait, *Contribuții documentare asupra asistenței bolilor nervoase la București în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, I, 1964, p. 367-374.
- Die Privattheilanstalt 1876 – *Die Privattheilanstalt für Gemüths und Nervenkrankte zu Ober-Döbling bei Wien*, Viena, 1876.
- Telles-Correia et alii 2015 – Diogo Telles-Correia, Ana Lúcia Moreira, João S. Gonçalves, *Hallucinations and Related Concepts – Their Conceptual Background*, în *Frontiers in Psychology*, 6, 2015, p. 40-48.
- DSM-IV-TR 2003 – American Psychiatric Association, *Manual de diagnostic și statistică a tulburărilor mentale (DSM-IV-TR)*, București, 2003.
- DSM-5 2016 – American Psychiatric Association, *DSM-5. Manual de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale*, București, 2016.
- Gelder et alii 1994 – Michael Gelder, Dennis Gath, Richard Mayou, *Tratat de psihiatrie Oxford*, București, Amsterdam, 1994.

- Geller, Harris 1994 – Jeffrey L. Geller, Maxine Harris, *Women of the Asylum: Voices from Behind the Walls, 1840–1945*, New York, Londra, Toronto, Sydney, Auckland, 1994.
- Gimenez *et alii* 2003 – Guy Gimenez, Magali Guimont, Jean-Louis Pedinielli, *Étude de l'évolution du concept d'hallucination dans la littérature psychiatrique classique*, în *L'Évolution Psychiatrique*, 68 (2), 2003, p. 289-298.
- Gittins 2001 – Diana Gittins, *Madness in Its Place: Narratives of Severalls Hospital, 1913–1997*, Londra, New York, 2001.
- Giudețul nebuniei* 2021 – *Giudețul nebuniei: expertize psihiatrice în trecutul românesc 1646–1940*, ediție îngrijită de Octavian Buda, București, 2021.
- Hostiuc *et alii* 2022 – Sorin Hostiuc, Oana-Maria Isailă, Octavian Buda, Eduard Drima, *From Monastic Benevolence to Medical Beneficence: The Inception of Medical Ethics in Wallachia and Moldavia before the Second Half of the 19th Century*, în *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 2022, 16, p. 1-12.
- Huertas 2008 – Rafael Huertas, *Between Doctrine and Clinical Practice: Nosography and Semiology in the Work of Jean-Etienne-Dominique Esquirol (1772–1840)*, în *History of Psychiatry*, 19, 2008, 2, p. 123-140.
- Huertas 2013 – Rafael Huertas, *Another History for Another Psychiatry: The Patient's View*, în *Culture & History Digital Journal*, 2, 2013, 1, p. 1-11.
- Iorga 1921 – Nicolae Iorga, recenzie la A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui, 1812–1900*, în *Revista istorică*, 7, 1921, 7-9, p. 198.
- Korenjak 2018 – Andrea Korenjak, *From Moral Treatment to Modern Music Therapy: On the History of Music Therapy in Vienna (c. 1820–1960)*, în *Nordic Journal of Music Therapy*, 27, 2018, 5, p. 341-359.
- Kretzulescu 1894 – Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1894.
- Lafferton 2022 – Emese Lafferton, *Hungarian Psychiatry, Society and Politics in the Long Nineteenth Century*, Cham, 2022.
- Lesky 1976 – Erna Lesky, *The Vienna Medical School of the 19th Century*, Baltimore, Londra, 1976.
- Livadă-Cadeschi 2006 – Ligia Livadă-Cadeschi, *Institutele pentru săraci din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Îndestularea cerșătorilor și a smintiților de la Mărcuța*, în *Caiete de antropologie istorică*, V, 2006, 1-2 (8-9), p. 281-294.
- Mărășoiu 2014 – Alexandra Mărășoiu, *Un raport de evaluare psihiatrică de la 1855, în Muzeul Național*, XXVI, 2014, p. 75-84.
- Miloșescu 2010 – Pantelimon Miloșescu, *Mărcuța, de la ospiciul smintiților la institutul de alienați*, Oltenița, 2010.
- Nicoară 2021 – Simona Nicoară, *Mănăstirile, ca loc al penitenței și pedepsei*, în *Caiete de antropologie istorică*, XX, 2021, 39, p. 23-35.
- Paulian 1940 – D. Paulian, *Miscellanea. Studii de psihiatrie*, București, 1940.
- Porter 1985 – Roy Porter, *Doing Medical History from Below*, în *Theory and Society*, 14, 1985, 2, p. 175-198.
- Predescu 1989 – V. Predescu (coord.), *Psihiatrie*, vol. I, București, 1989.
- Protici 1863 – Petre Protici, *Rapportu medicalu cu tabele de mișcarea bolnavilor din Institutulu Mărcuța, din ambele despărțiri, pe anulul 1862*, în *Monitorul medical*, II, 1863, 17, p. 133-135.

- Reaume 2000 – Geoffrey Reaume, *Remembrance of Patients Past: Patient Life at the Toronto Hospital for the Insane, 1870–1940*, New York, 2000.
- Revista 1934 – Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu (1813-1883), în *Revista Fundațiilor Regale*, I, 1934, 1-3, p. 64.
- Românulu 1862 – *Românulu*, 15/27 decembrie 1862, p. 48.
- Samarian 1940 – P. Gh. Samarian, *O sută de ani dela înființarea Spitalului de smintiți dela Mărcuța*, în *Revista științelor medicale*, XXIX, 1940, 12, p. 959-980.
- Shorter 1989 – Edward Shorter, *Women and Jews in a Private Nervous Clinic in Late Nineteenth-Century Vienna*, în *Medical History*, 33, 1989, 2, p. 149-183.
- Shorter 1997 – Edward Shorter, *A History of Psychiatry: From the Era of the Asylum to the Age of Prozac*, New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore, Weinheim, 1997.
- Sutzu 1877 – A. Sutzu, *Alienatulu în fața societății și a științei*, București, 1877.
- Sutzu 2009 – Alexandru Sutzu, *Alienatul în fața societății și a științei*, ediția a doua, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valentin-Veron Toma, București, 2009.
- Taki 2022 – Victor Taki, *Russophilia and Madness in Nineteenth-Century Romania: The Case of Michel Anagnosti*, în *Journal of Romanian Studies*, 4, 2022, 1, p. 7-36.
- Toma 2008 – Valentin-Veron Toma, *Alexandru Sutzu. Începuturile psihiatriei științifice în România secolului al XIX-lea*, București, 2008.
- Toma 2011 – Valentin-Veron Toma, *Considerații privind primele clasificări științifice autohtone în psihiatria românească a secolului al XIX-lea*, în *Revista medicală română*, LVIII, 2011, 4, p. 302-308.
- Toma, Majuru 2006 – Valentin-Veron Toma, Adrian Majuru, *Nebunia. O antropologie istorică românească*, Pitești, 2006.
- Trichet 2014 – Yohan Trichet, *Genèse et évolution de la manie sans délire chez Philippe Pinel. Contribution à l'étude des fondements psychopathologiques de la notion de passage à l'acte*, în *L'évolution psychiatrique*, 79, 2014, 2, p. 207-224.
- Vintilă-Ghițulescu 2015 – Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească 1750-1860*, București, 2015.